

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2019/3

Szakmai védnökök
Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

A szerkesztőbizottság tagjai
Boszoki Petra
Laczkó András
Milbacher Róbert
Pálffy Eszter
Pap Balázs
Szatmári Áron

Tördelőszerkesztő
Pap Balázs

Borító
Simor Kamilla

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora
Maczelka Csaba

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó
a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti
és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszékének vezetője
(7624 Pécs, Ifjúság u. 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

EFOP-3.4.3-16-2016-00005

Korszerű egyetem a modern városban: Értékközpontúság,
nyitottság és befogadó szemlélet egy 21. századi felsőoktatási modellben

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

SCHELHAMMER ZSÓFIA	
Tinódi ismeretlen verseiről	5
JANKOVITS LÁSZLÓ	
„Septima iam”: Ismétlés és variáció Janus Pannonius <i>Ad somnum</i> ában	21
ASZTALOS VERONKA-ÖRSIKE	
Színészi vendégjáték mint újraértelmezés	
Eleonora Duse 1892–93-as budapesti <i>Nórái</i>	27

KRITIKAI LAPOK

KERPICS JUDIT	
A betstelen Szivonyánék próbatételei	42
LACZHÁZI GYULA	
Bepillantás a kora újkori családok érzelmi gyakorlataiba	47

HASZNOS MULATSÁGOK

S. LACZKÓ ANDRÁS	
Kemény Zsigmond indiánjai	
A <i>Poharazás alatt</i> Amerika-ábrázolásáról	56

Kerpics Judit

A betstelen Szivonyánék próbatételei

(*Nőszervezők a 19. században: lehetőségek és korlátok*, szerk. TÖRÖK ZSUSZA, Bp., reciti, 2019.)

A 19. századi magyarországi női irodalom kutatása a kapcsolódó nyugat-európai szakirodalom ütemes gyarapodásához képest lassabban és később indult meg. A most megjelent tanulmánykötet legfontosabb előzményeként feltétlenül meg kell említeni Fábri Anna *A szép, tiltott táj felé* című, 1996-os összefoglaló munkáját, amely a hosszú 19. század magyarországi írónőinek az eddigi legnagyobb merítéssel összeállított szerzői portréit tartalmazza.

Azóta számos értekezés és tanulmány jelent meg a témában, és folyamatban van az egyes szerzők életművének közelebbi feltárása is, ám kimondottan 19. századi női szerzőkre fókuszáló tanulmánykötet eddig nem látott napvilágot. A Török Zsuzsa által szerkesztett, 2019-ben megjelent *Nőszervezők a 19. században: lehetőségek és korlátok* című kötet az MTA BTK Irodalomtudományi Intézete és az MTA Nőtörténeti Munkabizottsága által szervezett, 2017. október 19–20-án tartott azonos című konferencia előadásainak szerkesztett változatát tartalmazza. A téma korábbi marginalizáltságát mutatja, hogy ez volt az első tematikus konferencia Magyarországon 19. századi írónőkről. A szerkesztő elkötelezett munkájának köszönhetően a kezdeményezés nem halt el, és 2019. október 14–15-én megtartották a *Nők, időszaki kiadványok és nyomtatott nyilvánosság Magyarországon, 1817–1917* című konferenciát, amelynek a jövőben várható még folytatása. Török Zsuzsa egy kétévente megrendezendő konferenciasorozat és ehhez kapcsolódóan további tanulmánykötetek tervéről adott hírt az eseményen.

A hat tematikus fejezetre tagolt, ezeken belül kronologikusan szerkesztett kiadvány tizenhét tanulmányának többsége irodalomtudományi vagy irodalomtörténeti kutatások eredménye, de a kötet módszertani sokszínűségét egy-két történettudományi és néprajztudományi munka is növeli.

Török Zsuzsa szerkesztői előszavát követően a *Női esztétikák és kritikus nők* fejezetet Balogh Piroska *Aesthetica muliberalia – avagy beszélhetünk-e „női esztétikáról” 18–19. századi magyar viszonylatban* című tanulmánya nyitja. A szöveg a 18. századi női olvasó modelljének alakulását követi nyomon, a neki tulajdonított finom vallási- és esztétikai érzék révén. Ehhez művelt, főúri hölgyekhez szóló dedikációkat is vizsgál, és izgalmas következtetésekre jut a könyvek ajánlásai, valamint a mecenatúra nem is olyan egyértelmű kapcsolatairól, illetve a korabeli női műkedvelő és alkotó szerepkörök elmosódó viszonyairól.

Fekete Norbert *Női néven nőként bírálni* című írása remekül illeszkedik a Balogh Piroska által felvázolt előzményekhez. A Takáts Éva színikritikája által ki-robbantott első női sajtóvita története a magyar irodalomban rámutat azokra az alapvető nehézségekre, amelyekkel a század során írók generációinak újra és újra meg kellett küzdeniük. Takáts Éva, a nevét és nemét nyíltan vállaló kritikusnő pályájának indulása legalább olyan szimbolikus, mint a „Szivonyáné” álnév alatt Takáts Évát – szakmai szempontok helyett – női mivolta miatt támadó Sebestyén Gábor, aki a megbotránkozott értelmiségi társadalom tiltakozását és tagadását testesíti meg a frissen fellépő, szellemi munkával (is) foglalkozó nőtípus ellen. Fekete Norbert mértékletes humorral, jól etalált stílusban megírt tanulmánya a női szerzők nyilvános szerepvállalásának kezdőpontját járja körül.

A fejezet harmadik tanulmánya Fórizs Gergelytől *A széptan és a szépem* című szöveg, amely a Christian Oeser néven, német nyelven alkotó tankönyvíró „női esztétikáját” vizsgálja. Fórizs a női ízlésneveléshez kapcsolódó, Magyarországon is olvasott német kiadványok kiadói, könyvpiaci viszonyait körüljárva a neohumanista műveltséghez „női vonatkozásait” tárja fel.

A *Reformkori firkászok* fejezet első darabja, Kucserka Zsófia *Párhuzamos útirajzok – összefutó életutak* című tanulmánya kapcsolódik a Fórizs Gergely is foglalkoztató *Bildung-eszményhez*. Wesselényi Polixéna és John Paget útirajzait párhuzamosan olvasva a nemzeti/közösségi és az egyéni életút kontextusában vizsgálja a csinosodás és a republikanizmus nyelvét, a női-férfi nézőpontot, a *Grand tour* és a *home tour* fogalmait. A csapongásra csábító, izgalmas dichotómiákat Kucserka bravúrosan egyben tartja, és jól megválasztott szemelvényekkel illusztrálja.

Az első négy erős tanulmánnyal meglehetősen kontrasztban áll a következő, Katona Csaba „...írónő vagyunk?!”, Slachta Etelka naplóiról szóló szövege. A sajátos irodalomelméleti fogalomkészlettel operáló tanulmányban Katona arra a megdöbbentő megállapításra jut, hogy „lehetetlennek tűnik bármit fikciós elemek nélkül papírra vetni”. (98.) Felfedezése alátámasztásához Hayden White-ot is segítségül hívja. A jelenséget a másik oldalról közelítve további letaglózó állításokat is tesz, például a fikciós szerzők olykor bizony történeti forrásokat hívnak segítségül; majd retorikai kérdések sokaságával firtatja az aranyat érő, mit gondolt a szerző? (101.) kérdést.

Varga Zsuzsanna üdítően friss szemléletű, *Egy magyar hölgy iratai* című tanulmánya az Európát megjáró és belakó Pulszky Teréz kulturális transzferben végzett munkájáról – Kucserka szövegéhez hasonlóan – földrajzi és kulturális értelemben is kitágított térben mozog. A tanulmány a kézenfekvő politikai és társadalmi tényezők mellett a poliglott, egyszerre magyar és világpolgár Pulszky Teréz kulturális kivülállásának szempontját vezeti be. Komparatív módszerének, valamint alapos magyar és nemzetközi szakirodalmi tájékozottságának köszönhetően Varga az emigrációs magyar női irodalomról szóló diskurzus megkerülhetetlen szakértője.

A *Dramáirók és színésznők* fejezetben Czibula Katalin *Dramáirók a hivatásos színjátszás hajnalán* című szövegében feminista szempontokat alkalmazva igyek-

szik rehabilitálni három elfeledett és saját korában sem elismert drámafordítót. A tanulmány egyik célja, hogy a fordítással alkalmoszerűen foglalkozó 18. század végi arisztokrata nőket kiemelve a műkedvelő/dilettáns szerzők skatulyájából. Vitathatatlanul alapos filológiai munkára épül a dolgozat; a határozott értékítéletek alátámasztására felhozott érvelése pedig rávilágít, hogy az alkalmi műfordítók munkásságának rehabilitálásához vezető út még igen hosszú.

Bartha Katalin Ágnes a színésznői karrier szolgálatába állított írói identitás játékát vizsgálja a Bulyovszkyné Szilágyi Lilláról szóló *Újraképzelt színház* című tanulmányában. Különösen izgalmas példája ez a tudatos imázsképzés mechanizmusának. A szerző magánéletről feltételezett referenciális olvasat Bartha szövegében az irodalmi szövegek arculatteremtő funkciójára reflektál.

Gyimesi Emese *Versíró nők a 19. század közepén* című grandiózus tanulmányával indul a *Kapcsolatok és hálózatok* fejezet, amely szorosan kapcsolódik az előző dolgozat problémaköréhez. Gyimesi önálló könyvért kiáltó értekezése nem kisebb dologra vállalkozik, mint öt költőnő (Szendrey Júlia, Majthényi Flóra, Malom Lujza, Wass Ottilia, Bulyovszky Lilla) identitásképzésének párhuzamba állításával. A dolgozat elsősorban kéziratot versekre fókuszál, ezeket illeszti be a korszak női szerzőinek publikációs gyakorlatába és az írónők professzionalizálódásának folyamatába. Jelentős irodalomelméleti tájékozottságról tanúskodó állításait ideális arányban támasztja alá életrajzi elemekkel, szemelvényekkel és sajtótörténeti adatokkal.

Ezután az irodalmi önreprezentáció kérdéskörét hátrahagyva egy szerzői életrajzot középpontba állító tanulmány következik: Szilágyi Zita Mária *Egy tudósítónő Brüsszelben* című, Jósika Júlia munkásságával foglalkozó írása. A dolgozat kevésbé irodalomtörténeti, mint inkább mikrotörténeti szempontból mutatja be az – egyébként kimagaslóan sokszínű műfaji repertoárral bíró – szerző életútját, családi viszonyait, emigrációja körülményeit. Szilágyi nem titkolt lelkesedéssel és szeretettel megírt tanulmánya szinte meghitt viszonyt alakít ki tárgyával.

Nincs még egy olyan metanarratív tanulmány a kiadványban, mint a szerkesztő, Török Zsuzsa *A női írás kutatásának módszertana a digitális fordulat után* című írása. A szöveg pontosan azt adja, amit a cím ígér: önnön létrejöttének alapos és világos módszertani feltárását. Török a tanulmányban Wohl Stefánia külföldön publikált újságcikkei feltárásának és a digitális szövegkorpusz feldolgozásának történetét írja le lépésről lépésre. A szöveg nem csupán sajtótörténeti kuriózumok feltárásának dokumentációja, hanem naprakész és teljes mértékben használható útmutató is a digitális szövegkorpuszokkal dolgozó kutatók részére.

Egy francia nyelven, 1897-ben megjelent, műfajilag nehezen behatárolható, kifejezetten kísérletező szövegről szól Kecsmár Szilvia *Czóbel Minka és a Lélekvándorlás* című tanulmánya. Alapos filológiai feltárásának eredményeképp meghatározza a könyv eredeti nyelvét, a fordítás menetét, a szerző és az illusztrátor közti interakciókat; és nem utolsó sorban a korábbi szakirodalmi zűrzavar rendezésére is vállalkozik az obskúrus könyvvel kapcsolatban.

A *Példaképek és identitások* fejezetet nyitó *Női identitás és írás összefüggései* Herman Ottóné Borosnyay Kamilla *feljegyzéseiben* című dolgozat Mlakár Zsófiától a gyermekirodalmat mint a korszakban elfogadható női terepet vizsgálja. A tanulmány jelentős családtörténeti forrásanyagot mozgat, és leginkább a szerzői életútra, azon belül is az irodalmi munkásságot feltételezhetően megalapozó magánéleti eseményekre koncentrálnak. Ez esetben is retorikai kérdések füzére vezet fel egy-egy gondolatmenetet („Mit jelentett számára az alkotás? (238.)). A tanulmányíró saját témájával ápolt, minden bizonnyal bensőséges viszonyát emocionális töltetű, már-már regényes kifejezések szemléltetik, mint például: „[Borosnyai Kamilla] egy új, bontakozó érzelem viharában őrlődött.” (240.)

Kuriózum a kötetben Frauhammer Krisztina *A zsidó asszony* című munkája. A női irodalom kérdésén belül is marginalizált zsidó nőkép következetes, világosan strukturált bemutatását olvashatjuk. A szerzői életrajzi adatokat indokolt mértékben, szervesen építi be Nahida Remy *Das jüdische Weib*, magyarul Krasznainé F. Mari fordításában megjelent könyvének értelmezésébe. A zsidó feminizmus és a modern zsidó nő nemzeteken átívelő problematikája, a kettős társadalmi emancipáció kérdése a női spirituális útkereséssel fonódik össze. A felesleges adathalmaztól mentes tanulmány adekvát kultúrtörténeti és mikrotörténeti kontextust teremtve egyúttal egy új olvasási stratégiát is felkínál.

A 19. század végi női társadalmi szerepkörök érdekes szegmensét, a honleányi szerepet állítja középpontba Steinmacher Kornélia *Bajza Lenke: Leányok tükre* című tanulmánya. Interpretációjában Bajza Lenke műve a honleányi érzület örve alatti normaszegést szentesíti, amelynek különböző formáit hat magyar történelmi nőalak életrajzának elbeszélésén keresztül mutatja be. Steinmacher fejezetről fejezetre végigköveti az erkölcsnemesítő könyvet, és terjedelmes lábjegyzetekben további értelmezési horizontokat von be.

A kötet utolsó fejezete a *Műfaj és szerzőség* címet viseli. Gulyás Judit *Női műfaj volt-e a mese?* című tanulmánya Gyulai Pál mesével, gyermekirodalommal kapcsolatos nézeteiből indul ki. A mese magyarországi megítélését összeveti a Grimm testvérek gyűjtésével, itáliai és francia gyűjteményekkel, valamint a közel-keleti mesehagyománnyal is. Gulyás kompromisszummentes szövege térben és időben is hatalmas anyagot ölel fel, megfelelően váltogatva a mikro és makro nézőpontokat. Azt a folyamatot mutatja be, amely a sokáig névtelenségbe vesző adatközlők nevesítéséhez vezetett, és amellyel részletesebben a kötet utolsó tanulmánya is foglalkozik.

A *Fehérnéprajz* Mikos Évától joggal pályázhat a kötet legmegkapóbb címadására. A tanulmány az adatközlő emancipációjának fázisait tárgyalja a gyűjtés módszertanával és a technológiai fejlődéssel összefüggésben. Bemutatja a 19. századi gyűjtések menetét, illetve Vikár Béla, Bartók Béla és Kodály Zoltán módszereit; különös figyelmet fordítva a női előadók szóra bírásának nehézségeire.

A *Nőszervezők a 19. században: lehetőségek és korlátok* kötet magas színvonalat képviselő, hiánypótló gyűjtemény, amelyre a 19. századi női irodalommal foglalkozó kutatók régóta vártak. A kötet szerkesztése logikus, átlátható és jól használha-

tó; noha azt azért meg kell jegyeznem, hogy egyes tanulmányok olvashatóságát rontja a főszöveggel versenyző, terjedelmes lábjegyzetek sajnos régóta bevett gyakorlata. Külön örömet okozott az egymástól jelentősen eltérő hangvételű tanulmányok egymás mellé szerkesztése, ezáltal lehetséges párbeszéde. Várakozással tekintek a konferencia-sorozat és a további kötetek elé.